

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE İKİNCİ KELİMESİNİN BAŞINDA s- BULUNDURAN TEKRARLAR VE BAŞKA SESLELERLE BENZER DİĞER TEKRARLAR

A. Deniz ABİK*

Özet: Bu çalışmada, Derleme Sözlüğü'nün bütünü ikilemeler yönünden taranmıştır. İkilemeler içerisinde tekrarların alt gruplara ayrılabilceği gösterilmiştir. s- sesiyle tekrarlanan ikilemeler başta olmak üzere tekrar görünümündeki ikilemeler bu incelemede örnekleme ile sunulmuştur. İkinci kelimesinin başında /s-/ bulunduran tekrarlı ikilemeler incelenirken tekrarlarda ikinci kelimenin başında /m-/ ünsüzünden başka ünsüzlerin de bulunabildiği anlaşılmıştır: /b-/ , /p-/ , /d-/ , /t-/ , /k-/ , /f-/ , /n-/ , /g-/ , /y-/ , /c-/ , /ç-/ , /z-/ , /ş-/ , /s-/. Derleme Sözlüğü'ndeki çeşitli seslerle tekrar görünümündeki bütün ikilemeler ekte verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Derleme Sözlüğü, tekrarlar, ikileme, s- önsesli tekrar, m- önsesli tekrar.

The repetitions which have s- phoneme in the beginning of the second word and the repetitions similar to the other phonemes in Derleme Sözlüğü

Abstract: In this study Derleme Sözlüğü is scanned including all the reduplications. It is shown that the repetitions among the reduplications can be divided into various sub-groups. Firstly, the reduplications, which are repeated with s- phoneme, are examined in this study. Moreover, the

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün 15-19 Eylül 1997 tarihlerinde düzenlediği IX. Milli Türkoloji Kongresinde "Derleme Sözlüğünde İkinci Kelimesinin Başında s- Bulunduran Tekrarlar" adıyla sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek eklemelerle düzenlenmiş, genişletilmiş biçimidir.
Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: denabik@cu.edu.tr

reduplications, which seem like repetitions, are presented, by sampling. During the examination of the repetitions which have the s- phoneme at the beginning of the second word, it has been understood that there can be some consonants other than the m- consonant at the beginning of the second word; /b-/, /p-/, /d-/, /t-/, /k-/, /f-/, /n-/, /g-/, /y-/, /c-/, /ç-/, /z-/, /ş-/, /s-/. All of the reduplications, which seem like repetitions with various phonemes, are given in the appendix.

Key words: *Derleme Sözlüğü, repetitions, reduplication, repetition with s-initial, repetition with m-*

1. *Divanü Lügati't-Türk* 'te ayrı ayrı madde başı olarak yer alan *em / sem, ır / sır, öl / söl~sül, ang / sang* kelimeleri arasındaki anlam ilişkisi ilgi çekicidir¹. Bu anlam ilişkisi, s- ile başlayan ikinci kelimelerin birinci kelimenin başına bir ses eklenmesi ile tekrarı sonucu oluşmuş ikilemelerin bir parçası olabileceğini düşündürür. Bu durumda, ikinci kelimesinin başında /s-/ bulunan ikilemeleri incelemek, ikinci kelimeler için bir fikir verebilir. Ancak bütün ikilemeler değil, sesçe benzer, tekrar özelliği gösteren ikilemeler incelenmelidir. Sesçe benzer olan tekrarlı ikilemelerde anlamlı öge, tekrarlanan öge birinci kelime midir, ikinci kelime midir?

Herhangi bir metin veya değişik metinler yerine, Anadolu ağızlarının söz varlığını toplayan *Derleme Sözlüğü*, bu gözle taranırsa bulunacak malzeme aydınlatıcı olabilir.

İkinci kelimesinin başında /s-/ bulunduran tekrarlı ikilemelerin incelenmesi için benzer özellikte olan diğer tekrarlı ikilemelerin de göz önünde bulundurulması yararlı olacaktır. İkinci kelimesinin ilk sesinde /m-/, /b-/, /p-/, /d-/, /t-/, /k-/, /g-/, /f-/, /n-/, /y-/, /c-/, /ç-/, /z-/, /ş-/ ön sesleri kullanılarak yapılan, tekrar görünümündeki ikilemeler karşılaştırma imkânı verecektir.

İkileme incelemelerinde, /m-/'li tekrarlara bütün araştırmacılar yer vermişlerdir. Araştırmacıların bir kısmı da /k-/'li (Tuna 1986: 188), /g-/'li (Çağatay 1978: 34), /z-/'li, /ç-/'li, /f-/'li (Hatiboğlu 1981: 21), /c-/'li, /s-

¹ *em* "ilaç", *sem* "ilaç"; *öl* "ıslak, yaş, nem", *sül*(*Atalay*) ~ *söl*(*Dankoff-Kelly*) "ette ve ağaçta yaşlık ve tazelik"; *ang* "bir kuş adı", *sang* "kuş pisliği"(*Derleme Sözlüğü*'nde de *anga* "bülbül büyüklüğünde sarı renkli bir ilkbahar kuşu" ve *sangı* "kuş gübresi" kelimeleri yer almaktadır.); *ır* "koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel", *sır* "ağustos böceğinin, kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı sesi anlatan bir kelime".

/ʀ/li (Swift 1963: 121), /b-/li, /p-/li, /s-/li (Müller, 2004, 63)², /b-/li, /p-/li, /s-/li, /t-/li, /y-/li (Yastı, 2007, 58-59)³ tekrarlarla da dikkat çekmişlerdir. *Otomatik tekrar* veya *adi aliterasyon* veya *ikileme* olarak adlandırdıkları bu tekrarları birkaç örnekle vermişlerdir.

2. Tekrar sözünün anlamı gereği, tekrarlanan kelimelerin birinci kelimeler olduğu düşünülür. Tekrar sırası da önce esas kelime, yani birinci kelime, daha sonra esas kelimenin bir ünsüz ön ses olarak veya ünsüz ön sesini değiştirerek tekrarı olarak düşünülür. Ancak, *ahşer mahşer*, *afana tufana çevirmek*, *akla takla*, *ıvırıp kıvırmak*, *eptil teptil*, *iklim tıklım*, *ıladı buludu görünmemek* gibi örnekler göz önünde tutulursa tekrarlarda iki ayrı durumun olduğu fark edilir.

Birinci durum ve en çok görülen durum, birinci kelimenin ön sesine bir ünsüz eklenmesi veya başlangıç ünsüzünün başka bir ünsüzle değiştirilerek tekrar edilmesidir. *esgi püsgü*, *tartak martak etmek*, *alaz malaz* v.b. İkinci durum, esas kelimenin ikinci unsur olarak kullanılması, ön sesindeki ünsüzün atılarak ilk kelime olarak kullanılmasıdır (Bu, tekrarda birinci kelimenin başına bir ünsüz geliyormuş izlenimini vermekte veya birinci kelimenin bugün unuttuğumuz bir kelime olduğu kanısını uyandırmaktadır.). *avran davran*; *eptil teptil olmak*, *ahşer mahşer* v.b.

Bir kısım ikilemeler de iki ayrı kelimedenden kurulduğu halde, kelimelerin benzer sesleri taşıması dolayısıyla tekrar izlenimi uyandırmaktadır. *evrim çevrim*, *kırık sarık*, *akça pakça*, *eve seve*, *elbeşik gülbeşik* v.b. Bunları da diğer iki grupta aynı ses kalıbında, fakat ayrı üçüncü bir grup olarak değerlendirebiliriz.

Tekrarlı ikilemelerin bir kısmı yansıma kelimelerdir. Yansıma kelimelerin tekrarında da diğer tekrarlardaki özellikler görülür. Bu yapıdaki ikilemeler de dördüncü gruba oluşturabilir.

3. İkinci kelimesinin başında /s-/ bulunan tekrarlı ikilemeleri, yukarıda sayılan⁴ diğer seslerle tekrarlı ikilemelerle de karşılaştırarak dört grupta sınıflamanın mümkün olabileceği görülmektedir.

3.1. *aldak saldak* (- aldak buldak) “aldatarak, kandırarak”

² Müller'in 2004'teki kitabında /s-/li tekrarlara üç örnek verilmiştir. Bu örnekler, Tietze 1953'ün değerlendirildiği bölümde yer almaktadır.

³ Yastı'nın beş örnekte /s-/li tekrarlara da yer verdiği yazın, bu çalışmanın bildiri olarak sunulmasından on yıl sonradır. Sunuluşundan bu yana bildiri başlığımız birçok çalışmanın kaynakçasında yer almaktadır.

⁴ 1.paragrafta sayılan /m-/ , /b-/ , /p-/ , /d-/ , /t-/ , /k-/ , /f-/ , /n-/ , /y-/ , /c- /ç- , /z-/ , /ş-/ön sesleri kullanılarak yapılan, tekrar görünümündeki ikilemeler. Bu seslerle kurulmuş tekrarlar yazının sonunda liste olarak verilmiştir.

artan sardan (- artık sartık)

artan sırtan “geriye kalan, fazlalık”

artık sartuk (- artık sartık)

artık sartık “yemekten geriye kalan artık”

artık sırtık (artık sartık)

arttı sarttı “çok geldi”

artuh sartuh (- artık sartık)

artuk sartuk (- artık sartık)

dadak sadak “birkaç kişi arasında paylaşılan bir yiyeceğin herkese düşen kısmı, bir parça”

efür sefür “üstünkörü, alelacele”

emsem “(I) 1.Boş inan 2.düzenlik, güvenlik (II) sersem (III) (-em (I)-1)”

emi semi “aslı, anlamı, kavramı olmayan şeyler için kullanılır.

emir semir “hayal meyal, belli belirsiz görünen şeyler hakkında kullanılan bir zarf”

eñir siñir “(-enir)”

gaba saba “kaba saba”

ıklaya sıklaya “(-ıklıl ıklıl) boğulur gibi, sıkıntı ile soluyarak, güçlükle, zorla”

ılkım sılkıım “çok uzak”

kırık sırtık “(-kırık derik) ufak tefek, döküntü, işe yaramayan ev eşyası”

patır sotur “budaklı, kaba, işe yaramayan (ağaç için)

potur satır “pürüzlü, budaklı (tahta,ağaç v.b. için)”

potur satır “girintili çıkıntılı, pürüzlü”

pötür satır “1.biçimsiz (nesne) 2.pürüzlü (yüzey)”

Bu ikilemelerde, birinci kelimeler esas kelimelerdir. *aldak; artan, artık; dadak; efür; em; emir, enir; gaba; ıklamak; ılkım*. İkilemenin ikinci kelimesi, birinci kelimenin başına bir /s-/ ünsüzü eklenerek tekrarı ile oluşur. *aldak*

saldak < al+da-k s+al+da-k “aldatarak, kandırarak”, ikilemesinin *aldak buldak* şeklinin varlığı da önemlidir. Bu kez, tekrarda, /b-/ sesi kullanılmıştır. *artan sartan* < art-an s+art-an “yemekten geriye kalan artık”, *artık sartık* < art-ık s +art-ık “yemekten geriye kalan artık”. *dadak sadak* < tad-ak s+adak “birkaç kişi arasında paylaşılan bir yiyeceğin herkese düşen kısmı, bir parça” ikilemesinin *tadak madak* biçiminin de var olması ikilemenin /s-/ ile de yapıldığını göstermektedir.

emir semir, eñir siñir “hayal meyal, belli belirsiz görünen şeyler hakkında kullanılan bir zarf” ikilemelerindeki birinci kelimeler, aynı kelimenin farklı şekilleridir. Kelime, *Divanü Lugati't-Türk*'te Oğuzca bir veri olarak *imir, inğir* olarak iki şekilde ve “aydınlıkla karanlığın birbirine karışması, alaca karanlık” anlamları ile geçmektedir (Atalay, I, 94-12, 13). Yine *Divan*'da *emir* kelimesi Oğuzca bir kelime olarak “kırağı, sis” anlamıyla yer almaktadır: *emir s+emir, eñir s+iñir*

ilkım, bugün sözlüğümüzde *ılgım* olarak “çölde, uzaktan su gibi görünen ışık yanılmacı, yalgın, pusarık, serap” anlamıyla yer almaktadır (Türkçe Sözlük 1988: 662). Bu kelime /s-/ ile tekrarlanarak *ilkım s+ılkım* “çok uzak” ikilemesi kurulmuştur (*Divan*'da *ilkım* veya *sılkım* kelimesini bulamadık, ancak “ılgın, yalgın, serap” anlamıyla *sakıg* kelimesi yer almaktadır.).

Diğer ön seslerle yapılan bu dizilişteki tekrarlardan da örnekler vermemiz, tekrarlarda kullanılabilen ön sesleri gösterebilir.

ayır bayır etmek “küçük parçalara ayırmak, parçalamak”, *aykırı buykuru* (- aykırı dokuru 3) “eğri büğrü, karmakarışık”, *az boz* “az buçuk, biraz, azıcık, oldukça”, *azın buzun* “az çok, azar azar”, *eşer beşer çıkarmak* “unutulmuş bir söz ya da olayı yeniden ortaya çıkarmak, alevlendirmek”, *eyerleyip beyerlemek* “herhangi bir konuğu en iyi şekilde ağırlamak, her çeşit gereksime ve rahatını sağlamak”, *inçe pinçe olmak* “paramparça olmak”, *orsa porsa vurmak* “savsaklamak”, *alan felen* “açık, eski, dökülmeye yüz tutmuş”, *aşna fişne* “dedikodusu, adı çıkmış kimse”, *sıki fıki* “candan, çok bağlı dost”, *ün tün* “ses, bilgi, eser, iz”, *abannaya debenneye* “güçlülük”, *imi dimi bilmek* “bir şeyin en ince noktasına kadar bilmek”, *abacı kebeci* “uzak, yakın akraba, tanıdık, ahbap”, *atil katil* “hısım akraba, senli benli olanlar” *eme göme yaramamak* “hiçbir işe yaramamak”, *ıdı gıdı* “bir şeyin en ince ayrıntısı”, *bakır çakır* “madensel kaplar, kap kacak”, *karman çorman, karman şorman* “karmakarışık”, *özür yazır etmek* “sözde neden aramak”

3.2. *abık sabık* “saçmasapan, gelişigüzel, ileri geri, boş söz”

abık sapık

abuk sapık

abuk sapuk

abuk subuk

algın salgın “köy muhtarlarının köylülerden topladığı para”

allem sellem “düzensiz, başı boş(giyiniş ve davranış hakkında)

allım sallım “boylu boslu”

an san “ün, nam, şöhret”

apak sapak “abuk sabuk”

apan sapan “yalan yanlış”

apıh sapıh

apık sapık “abuk sabuk”

apık sapık

apık sapuk

apık supık

apır sapır

apkın sapkın “akılsız, serseri, delidolu”

aptiri saptiri “delidolu, saçmasapan(konuşma hakkında)

apuk sapuk

apuk supuk

apur sabur

apur sapur “(- abık sabık)

ebelek sebelek

elpük selpük

epelek sepelek

epleyip seplemek

kıpıt sapıt “amaçsız, faydasız”

Bu ikilemelerde ikinci kelime anlamlı öğedir. Birinci kelime, ikinci kelimenin ilk sesinin kullanılmaması ile ikinci kelimeye koşulan, ses ahengi sağlayarak ikileme oluşturan bir öğedir. Eski gramerlerimizin *mühmelat* dedikleri öğedir, *yankı* kelimedir⁵. Birinci gruptaki ikilemelerdeki ünlü ile başlayan kelime ve /s-/ ünsüzüyle tekrar dizilişi, burada tersine işleyerek ünsüzle başlayan esas kelimenin ünsüzü düşürülerek ünlü ile başlayan bir kelime gibi ilk kelime olarak ikileme kalıbını oluşturmuştur. Yukarıdaki ikilemelerde *sabık*, *salgın*, *sallım*, *sapuk*, *subuk*, *sabuk*; *san* ; *sebelek* ; *selpük* ; *seplemek* ; *sepelek* kelimelerinin esas öğeler, öncekilerin ise bu kelimelerin /ünlü + ünsüz()/ /(s-)()/ tekrar kalıbına yerleştirilmek için eksiltilmiş mühmelatları olduğu görülür.

3.2.1. Birçok çok şekilliliği ile *abuk sabuk* / *apık sapık* / *apuk sapuk* vd. ikilemesindeki *abuk* / *apık* / *apuk*'u, *sap-uk* / *sapık* / *sapuk* ile ses ahengi sağlayan bir parça saymazsak *abuk* / *apık* / *apuk*'u kelime olarak açıklayabilmemiz gerekir⁶. Bu gözle, *sabuk* /*sapuk* /*sapık*'ın *sap-* gibi bir fiil köküyle ilgili olduğu düşünülürse birinci kelimenin de bir fiil kökü olarak aranması beklenen bir durumdur. *Divan*'da *abi-* “gizlemek, örtmek” fiilini buluruz. Nitekim, bazı sözlük yazarları, örneğin Barbier de Meynard da *abuk sabuk*'taki *abuk*'un *abımak*'tan kurulduğunu söylerler(1971, C.1). *Divan*'daki *sap-* fiili “ipliği iğneye geçirmek, saptamak; bir şeyi sarmak, cinsinden eksik kalan bir şeyi başkasıyla tamamlamak” anlamlarındadır. “örtülü sarılı” dolayısıyla esas olanı göstermeyen, *abuk sabuk* olan anlamıyla bugünkü *abuk sabuk*'umuzun(ve diğer şekillerin) bu iki fiilden türemiş şekiller olması anlam bakımından mümkün olabilir⁷. Ancak bugün *abımak* (*Atalay*) / *opı-,apı-?* (*Dankoff-Kelly*) / *ap-* (*Sertkaya*) fiili lehçemizde

⁵ Kononov, gramerinde (çev. Sabit Paylı, §275) *ufak tefek*, *yorgun argın*, *eski püskü*, *iğri büğrü* örneklerini tam tekrarlamanın bir türü olarak belirtmiş, *yankı* kelimenin bağımsız bir anlamı olmadığını nitelikli sıfat ile *yankı* kelimenin kaftiyeli veya aliterasyonlu olduğunu söylemiştir. *Yankı* terimini her zaman tekrardaki ikinci kelime için kullandığını belirtmek gerekir.

⁶ Kononov (çev.S.Paylı , § 275), *abuk subuk* tekrarında her iki ögenin de bağımsız anlamı olmadığını söyler.

⁷ Bildirimi sunuşumdan sonra Doç.Dr.Mehmet Ölmez, iç ses -p-'lerinin hiçbir zaman -b- olmadıklarını hatırlatarak *sap-* şeklinin *sabuk* gibi bir türev vermesinin mümkün olmayacağını belirtti. Yukarıda da belirtildiği üzere *apı-/opı-/ap-* ve *sap-* fiillerinin anlamı unutulduktan sonra *apuk sapuk* gibi bir şeklin önce *abuk sapuk* sonra birinci kelimeye bakarak *abuk sabuk* yapısına gelmesi kök anlamı unutulduğu, kökle ilgisi kalmadığı için her halde kabul edilebilir bir noktadır. Bunların yanı sıra ikilemenin *apık sapık*, *apuk sapuk*, *abuk sapuk* gibi şekillerinin de olduğu düşünüldüğünde *abuk sabuk*'lu yani -b- iç sesli örneklerin kelimelerin asıllarıyla bağlantılarının kalmamasından sonra ortaya çıkan ikincil durumlar olduğu görüşüne varılabilir.

unutulmuş⁸, *sapmak* fiili de farklı bir anlam kazanmıştır. İkilemenin başlangıçta iki ayrı kelimededen kurulmuş olduğu düşünülse bile bugün temel olan, *sap-* “yön değiştirmek; önceden belirlenmiş olandan ayrılmak; doğruluktan ayrılmak” anlamıyla bağlantılı olan *sapuk /sapık /sabuk* kelimesidir. Bazı ağızlarımızda, örneğin Batı Trakya ağızında abuk sabuk yerine *sapuk mapuk* şeklinin bulunması da bu kabul edişi destekler. Birinci kelimenin anlamlı olduğu var sayılsa bile birinci kelimenin anlamının unutulması, sadece ses ahengi için kullanıldığının sanılması, yeni kuruluşların sadece aliterasyon esas alınarak oluşturulmasına sebep olabilir.

allım sallım “boylu boslu” ikilemesinde ikinci ögenin “iri yapılı, uzun insan ya da hayvan” anlamındaki *sallı*, ve “boy, uzunluk” anlamındaki *sal* kelimeleriyle ilgisi görünmektedir. Yine birinci öge ikinci ögenin eksilteli bir tamamlayıcısıdır.

an san “ün, nam, şöhret” ikilemesinde de *an* parçasının *san*’a benzer, eş değer bir anlamı yoktur. Ancak, *san* ses birliğinin içinden bir ses grupudur.

algın salgın “köy muhtarlarının köylülerden topladığı para” ikilemesinde *algın* kelimesinin “yağma, zorla alınmış mal “ anlamından çok *salgın* kelimesiyle ses ahengi kurmak için bu kelimedenden çıkarılmış bir ses birliği olduğunu düşünmek daha akla yakındır.

ebelek sebelek “(I) yürürken sık sık düşüp kalkan, düşe kalka yürüyen (insan ya da hayvan) (II) (epik kepek) saçmasapan, abuk sabuk, anlamsız, ipe sapa gelmez söz ya da eylem” ikilemesinde birinci anlam için *sebelemek* fiilinin “baş dönmesinden dolayı sağa sola sallanmak” anlamı, *ebelek* şeklinin *sebelek*’in eksik bir yankısı olduğunu gösterir. İkinci anlam için *ebel ebel* “bön bön, aptalca bakış” ikilemesindeki *ebel*’in genişlemiş şeklinin birinci kelimenin s- ile tekrarını gösteren örnekler içerisinde birinci grupta sayılmalıdır.

elpük selpük “ufak tefek, öte beri” ikilemesinde yer alan *selpük* “(I) gevşek (II) kendine sahip olamayan, iradesiz” kelimesinin *elpük*’ü yarattığı anlaşılmaktadır.

epleyip seplemek “kırık dökük ve dağınık iş ya da şeyleri derli toplu hale getirmek, düzene koymak” ikilemesinde “çanak çömlek çatlaklarını

⁸ Prof. Dr. O.Fikri Sertkaya, fiille ilgili olarak bir yazısındaki açıklamalarını gözden geçirmemi tavsiye etmiştir. Bu yazıya bakıldığında, bu gün Türkiye Türkçesinde *apış arası* tamlamasında bulunan Atalay’ın *abı-* okuduğu, Dankoff ve Kelly’in *opı-* veya *apı-* olarak okumayı teklif ettikleri fiili, Sertkaya’nın *ap-* olarak aldığı görülmektedir (O.F.Sertkaya, “Türkolojide Eleştiri Sorunları Üzerine”, Türk Dili Araştırmaları Belleten, 1985, Ankara, 1989: 161.)

özel macunla doldurmak, onarmak” anlamındaki *seplemek* kelimesinin esas olduğu görülür.

3.2.2. İkinci kelimesinin başında /s-/ yerine başka ünsüzleri bulunduran, birinci kelimesinde, ikinci kelimesinin ön sesinin çıkarılması veya başka bir ünsüzle değiştirilmesi ile kurulan ikilemelere örnekler vermek, /s-/ 'lilerdeki durumun daha açık olarak görülmesine yardım edecektir.

ahşer mahşer “çok kalabalık”, *aynız buynuz* “eğri büğrü , olur olmaz”, *ıladı buludu görünmemek* “hiçbir şeyi belli olmamak,görünmemek” , *ocalamak bocalamak* “kararsızlık etmek” , *akla takla* “ alt üst, karışık ,dağınık”, *afana tufana çevirmek* “allak bullak etek,alt üst etmek” , *alan talan* “karmakarışık, darmadağınık;yağma” ,*afi kaftı yutmak* “pisboğazlık etmek, silip süpürüncesine yemek”, *aval tabal* “ hastalıktan kıvranma, hastalığın en ağır durumu”, *eptil teptil* “tamamiyle değişik, başka çeşit”*ıklım tıklım* “ağzına kadar dolu, çok kalabalık”, *illimi tillimi* çıkmak parça parça olmak, çok eskimek”, *araz daraz* “seyrek aralıklı (dokunmuş veya örülmüş şeyler hakkında)”, *avran davran* “enine boyuna” , *endek döndek* “dönek, sözünde durmayan”, *apış kapış* “kapışmak, yağma etmek”, *ıvırıp kıvırmak* “nazlanıp aldatmaya çalışmak”, *adıla gödüle* “çok şişmanlamış kimse” , *ehniz çöhnüz* “cılız, zayıf, kudretsiz”, *özür yazır etmek* “sözde neden aramak”, *acak nacak* “ufak tefek , kırık dökük ve değersiz ev eşyası”.

apış kapış “kapışmak, yağma etmek” ikilemesinde *apış* ögesi, nasıl sadece *kapış*'in içinden çıkmış bir ses grubu ise yukarıda saydıklarımızın hepsinde, birinciler anlamlı ikinci kelimenin içinden çıkmış, ses ahengi sağlayan tamamlayıcılarıdır.

Bu gruba *şapat gapat*, *şaval kaval* ikilemeleri de dahil edilebilir. Diğerlerinden farklı olarak bunlarda ikinci kelimenin başındaki ünsüz başka bir ünsüzle değiştirilerek tamamlayıcı kelime olarak kullanılmaktadır.

3.3. *kırık sarık (kırık derik)* “ufak tefek, döküntü, işe yaramaz ev eşyası”

kıyın sayın “ezile büzüle, sıkılarak”

İki ayrı kelimedenden kurulan fakat benzer ses yapısında olan ikilemeler kelimelerin anlamlarının bulunamaması durumunda tekrarlı ikilemeymiş gibi görünmektedir.

İkinci kelimesinin başında s- bulunmayan, bağımsız iki kelimedenden kurulmuş diğer ikilemeler de aşağıda verilmiştir.⁹

⁹ S. Çağatay, “son hece aliterasyonları,yahut aynı vokallerin tekrarlanmaları umumiyetle aheng için yapılması gerek.Mes.:ayrı gayrı kelimesinde gayrı Arapça ile, bu bir tesadüf olarak g-

akça pakça “beyaz, temiz, güzel”

aman zaman dinnememek “fırsat vermemek, acımamak”

aman zaman vermemek “fırsat vermemek, birdenbire bastırmak”¹⁰

ayan bayan olmak “ayın beyin olmak(II)”

ayan beyan olmak “(ayın beyin olmak)”

ayın kayın “sıkı fıkı”

ayırt gayırt “ayrıcalık”

ebil kabil olmak “içtiği su ayrı gitmemecesine samimi olmak”¹¹

ebil kabul olmak “1.(ebil kabil olmak) 2. Barışmak, dostça toplanmak, geçinmek”

ebil gubul etmek “bozmak”

eketoka “1.(eke (III)) 2. İri yarı”

evrim çevrim “kırırım kırırım”

ezgin tezgın “bilinmedik, yabancı, kuşku veren kimse”¹²

ezgin tezgın “1.kaçıp yolunu şaşırılmış hayvan 2.yolunu şaşırılmış hayvan 3.yolunu şaşırılmış kimse”

ürü karı olmak “1.girişken olmak 2.yakınlaşmak”

3.4.Yansıma kelime bulunduran tekrarlı ikilemelerde, yansıma kelime ilk kelimedir. İkilemenin ikinci ögesi, ünlüyle başlayan yansıma kelimenin başına bir ünsüz eklenmesi, ünsüzle başlayan yansıma kelimenin de başlangıç ünsüzünün değiştirilmesiyle tekrarından oluşur. Birinci ögesi s-ünsüzü ile tekrarlanan yansımali ikilemeler aşağıdadır.

ofun sofun olmak “ 1.şasırp kalmak 2.büyük bir üzüntü ile donup kalmak 3. Coşmuşken birden sönmek 4. bozulmak”

pat sat (çat pat) “ tek tük ara sıra”

önses ile g- ayrı şeklinde yapılmış olsa gerek.” (1978: 34) diyerek iki ayrı kelime gibi görünenlerin bir kısmının da aslında tekrar olduğuna haklı olarak dikkatimizi çeker.

¹⁰ Swift (1963: 121), *zaman* 'ı *aman* 'dan oluşmuş bir şekil olarak değerlendirir.

¹¹ Bu üç veri, Adem'in iki evladı *Habil ve Kabil'in* adlarından bozulmuş, ünlü- + ünsüz- (k-) tekrarlı ikileme kalıbına benzetilmiş şekli olmalıdır. Benzer durum, “gök kuşağı” anlamında kullanılan *algım salgım* ikilemesinde vardır. Arapça *alaimü's-sema* tamlaması bozularak ünlü+ünsüz(s-) şeklindeki tekrarlı ikileme kalıbına dökülmüştür.

¹² İki ayrı madde başında verilen aynı anlamdaki ikilemelerin ayrı maddeler olarak verilmesi *Derleme Sözlüğü'nün* Ek cildinin de taramaya dahil olması sebebiyledir.

pat sat (patta satta) “1.zaman zaman, ara sura, tek tük 2.yer yer, seyrek olarak”

patta satta (pat sat)

Birinci ögesi diğer ünsüz ön seslerle tekrarlanan yansımali ikilemeleri de aşağıda veriyoruz. Bu ikilemelerin bir kısmında yansıma kelimenin ikinci kelime olduğu birinci kelimenin ikinci kelimenin bir ses eksilmeli veya bir ses değişmeli şekli olduğu da düşünülebilir(mırt zırt, pat çat, ıngıl zıngıl v.b.).

abaz zabaz “abuk sabuk, ipe sapa gelmez konuşma”

afun tufun “alelacele, çarçabuk, yalan yanlış”

apır zıpır “gürültü, şamata”

badıgüdü “gevezelik, gürültü, kaba konuşma, şamata, gürültü, patırtı”

baltur kültür “gürültülü bir şekilde düşmek veya herhangi bir harekette bulunmayı anlatır”

çıtır pıtır “ufak tefek (imse hakkına)”

çıtpit “kopça”

edür küdür “dedikodu”

efün yefün olmak “şaşırıp kalmak, neye uğradığını bilmemek”

fart kirt “fazla atıp tutarak konuşmayı anlatır”

hapşip olmak “içli dışlı senli benli olmak”

hırıt gürüt “geçimsizlik, kavga, gürültü”

ıngıl zıngıl “gösteriş ve davranışlarıyla töreleri umursamayan”

ınkır mınkır etmek “söylediğinden tam bir şey anlaşılmamak, konuşması anlaşılır şekilde olmamak”

ıkır cıkır etmek “bir iş için kesin karar veremeyip sallantıda bırakmak”

kıldır mıldır “yuvarlana yuvarlana”

kıldır zıldır “bozuk düzen, düzensiz”

virt zirt “önemsiz şey, önemsiz konu”

pat çat “tek tük, ara sıra”

pırtık çırtık “pırtık pırtık”

4. Sonuç

Bu inceleme için *Derleme Sözlüğü*'nün bütünü ikilemeler yönünden taranmıştır. İkilemelerden sadece, tekrar görünümündekiler bu incelemede örnekleme ile sunulmuştur. Bir alt grup olarak ikilemeler içerisinde tekrarların da alt gruplara ayrılabilceği anlaşılmıştır. İkinci kelimesinin başında /s-/ bulduran tekrarlı ikilemeler incelenirken tekrarlarda ikinci kelimenin başında /m-/ ünsüzünden başka ünsüzlerin de bulunabildiği anlaşılmıştır: /b-/ , /p-/ , /d-/ , /t-/ , /k-/ , /f-/ , /g-/ , /n-/ , /y-/ , /c-/ , /ç-/ , /z-/ , /ş-/ , /s-/¹³. Bu özellikteki tekrarlar aşağıda ekte sunulmuştur.

Bu veriler ışığında, *abuk sabuk*, *kaba saba*, *dadak sadak* tekrarlı ikilemelerinin *dadak madak*, *para mara* gibi kuruluşlarla benzer olduğu görülmüştür.

Beni ikinci kelimesinin başında /s-/ ünsüzü bulduran tekrarlı ikilemeleri incelemeye yönelten, *öl*, *sül/söl*; *ang*, *sang*; *ır*, *sır* kelimeleri arasındaki anlam yakınlığını açıklamaya yardım edecek bir ipucu bulabildiğimi söyleyemem. İpucunun ikilemelerde olup olamayacağı konusunda bir deneme olan bu çalışma, ikilemeler üzerine yeniden bir düşünme vesilesi olmuştur. Aralarında anlam yakınlığı ve ses yakınlığı gördüğüm kelimelere *öğmek*, *söğmek*; *açılmak*, *saçılmak*; *irkilmek*, *silkinmek*, *üzmek*, *süzmek* gibi çiftlerin de eklenmesi, kelimeler ile ilgili sorularımın uzunca bir süre daha beni çalışmaya yönelteceğini göstermektedir.

¹³ *Derleme Sözlüğü*'nün on iki cildini tarayarak çıkardığımız ön ses değişikliği ile tekrar görünümündeki ikilemelerin hepsi burada konuya ilgi duyanların yararlanması düşüncesi ile sunulmuştur. Bu liste, IX. Milli Türkoloji Kongresinde sunulan bildiriye verilmemiştir, ilk kez burada verilmektedir.

EK**Derleme Sözlüğünün On İki Cildinin Taranması ile Tespit Edilen Tekrar Görünümündeki İkilemeler****İkinci Kelimesinin Başında /b-/ Bulunduranlar**

agari begari (- ağarıberi)

ağarıberi (- ağarı begari)
Öteberi, ufak tefek şey

ağrıbeğri Öteberi

adda budda Tek tük, seyrek, orada burada

ahar bahar 1.Aklantı, suların akış meyli 2.Toprağın meyle göre ayrılışı

ahar bakar 1.Eğiklik, meyil 2. Şaşı

akar bakar Bakışimli (mütenazır) toprak meyli , haddıfasıllar

akarı bekeri Ufak tefek şeyler

alabula 1. (- ala(I) -5 2. Kırmızimsı ve karamsı renkli eşya 3. Bulanık, biçimsiz, başka

alak bulak (allak bullak, allah pullak) 1. Karmakarışık, altüst 2. Bulanık silik, hayal meyal (görmek hakkında)

alaca belece 1. (- ala (I) -5) 2. Siyahla beyaz karışık yer

alaca belece görmek Az görmek, bulanık görmek

alachı beleceli 1. (- ala (I) -5) 2. İki yüzlü dönek adam

alak belek Şöyle böyle, belli belirsiz, yarım yamalak

alacalı bulacalı 1.(- ala (I) - 5) 2.(- ala (I) - 1)

alacalı bolacalı (- ala (I) -5)

anıt benit Şaşma için

anarı beri Ufak tefek, öteberi

anarı beri ,anarıberi 1. (anaberi) 2. (- anarı beneri 2)

anarı beneri, anarı beneri (anarı beri 2) 1. (- anarıberi) 2. Sebze

anarı beniri (- anaberi)

anarberi (anarbeti - 2) 1. (anaberi) 2. Yemiş, çerez

anar banar (- anaberi)

alabele 1. (- ala (I) -5) 2. (ala (I) -2) 3.Çiçek bozuğu veya çilli yüz 4.Belli belirsiz, az çok, yarım yamalak 5. (- alabacak ııı)

ala bele (I) Açıklı koyulu (II) Gelişigüzel (yapılan iş için)

alaz belez (alaz bulaz -1) 1.Yarı karlı toprak 2. Şöyle böyle, bulanık

ala bula Bulanık, iyi görülemeyen

alaz bulaz (alaz malaz -1, alaz ulaz) 1. (- alaz belez -1) 2. Seyrek, yer yer, tek tük

anda banda (anda bunda -3)
Şöyle böyle, belli belirsiz

aro mero Ya şöyle, ya böyle, şöyle böyle

ayan bayan olmak (- ayın beyin olmak (II))

ayan beyan olmak (- ayın beyin olmak)

ayın bayın olmak 1. (- ayın beyin olmak (II)) 2. Acayip şekil almak, şeklini değiştirmek

ayır bayır etmek Küçük parçalara ayırmak, parçalamak

ayıt beyit olmak (- ayın beyin olmak

aykırı buykuru (- aykırı dokuru 3)

aynat beynet Ucube, gayri tabii

aynız buynuz Eğri büğrü

aynuz boynuz Olur olmaz

az boz Az buçuk, biraz, azıcık, oldukça

azın buzun Az çok , azar azar

aykırı büyüürü 1. Eğri büğrü, karmakarışık 2.Düzensiz, gelişigüzel

alat basırat (- alad semed)

alaş bulaş (- ala (I) -5)

alaşan bulaşan 1. (- ala (I) -1) 2.(- ala (I) -5)

badıbudu (badıgüdü)

cıcık bıcık Süs püs

cıcılı bıcılı (cıcılı bücülü) 1. Allı morlu 2. (- cıcıklı bıcıklı)

cıdı bıdı Çiçekli basit kumaş

cızbiz (I) Altı taş oyunu (II) 1.Tavanın dibinde kalan yağ bulaşığına konan yemek 2. Arasına peynir ve maydonoz konularak pişirilen pide

cici bici (I) Karmakarışık (II) İncir (III) Yemeği yapılan bir çeşit ot (IV) Tertemiz (V) Renkli fasulyelerle oynanan bir çocuk oyunu

cıcılı bücülü (- cıcılı bıcılı - 1)

çitbit (I) Bir çeşit çelik çomak oyunu (II) (- çitçit (II)) Çıt çıt fermejüp

daldır buldur Seyrek aralıklı

ecet becet Görülmemiş şekilde

eci bücü Kırdı kendi kendine yetişen ve yenebilen bir ot

ecük becük Çok küçük çocuklara verilen isim

eğiz buğuz Sıkıntı işkence

ellek büllek Allak bullak, karmakarışık

eneben olmak Şaşırarak

enge benge olmak (- engi bengi olmak)

engi bengi olmak (enge benge olmak ...)

engibenk Hayret, şaşma
engibenk olmak 1. (- engi bengi olmak) 2. Boş bulunup ani bir şyle irkilmek, korkmak
enibeni olmak (- engibengi olmak)
enk benk olmak Dağıtmak, alt üst etmek
erem bürem Eğri büğrü, dolambaçlı
ergam burgam Eğri büğrü
elez belez Ezik büzük
esermek besermek Bir çocuğu büyütüp yetiştirmek
eski beki 1.Az kullanılmış çamaşır, elbise ve eşya 2. Paçavra
eskiberk (- eskibeki - 1)
alat basırat (- alad semed)
eskiberki (- eskibeki - 1)
eşer beşer çıkarmak (- eşelmek)
eyerleyip beyerlemek Herhangi bir konuğu en yi şekilde ağırlamak, her çeşit gerekseme ve rahatını sağlamak
eyin beyin olmak (eyit beyil olmak) Şaşırarak
eyit beyil olmak (- eyin beyin olmak)
eyrim büyrüm (- eğrim büğrüm)
ıladı buludu görünmemek Hiçbir şey belli olmamak, görünmemek

ıyırım bıyırım Yırtık pırtık, paramparça
inne binne Bir çeşit çocuk oyunu
ocalamak bucalamak Kararsızlık etmek
öte bete Öteberi
sangıbek olmak (- sangırtmak)
sangı beng olmak (-sangırtmak)
sayır bayır Saçmasapan
süglüm büklüm Süklüm püklüm
şello bello Değersiz kişi
uçur buçur etmek Bölük pörçük etmek

İkinci Kelimesinin Başında /c-/ Bulunduranlar

ankıllı cıncıllı Süslü püslü, çok süslü, cicili bicili
ebelemek cibelemek
 Nazlandırmak
ebir cübür Faydasız, değersiz, saçmasapan
ecik cücük Ufak, çürük, ezik
ecük cücük Birkaç küçük çocuğun bir arada bulunması
hallo cello Ayak takımı, laf anlamaz kimseler
ıçığı cıçığı 1.Çok eskimek 2.Saklı bir eşya darmadağın ortaya çıkmak
ıfit cıfit Kötü (kimse) için

ıkcırkır Sözünde durmayan, dönecek kimse

ıkar cıkar etmek Bir iş için kesin karar veremeyip sallantıda bırakmak

ıncık cıncık Gereksiz eşya, öteberi
ıngıl cıngıl Süslü

ırım cırım etmek Yırtmak, paramparça etmek

inlik cinlik (- inlik)

ivek civek etmek (- ivdiklemek)

İkinci Kelimesinin Başında /ç-/ Bulunduranlar

bakır çakır Madensel kaplar, kap kacak

bakır çakır Kapkacak

balkın çolkun Bol bol , döke saça

barkıl çarkıl (- barkıl çarkıl)

barkıl çarkıl (barkıl çarkıl)
Büyük küçük, çoluk çocuk gürültülü kalabalık

ebir çübür Gereksiz, değersiz nesne

ehniz çöhnüz (- eneze (II) – 1)

evlüm çerlüm Görgü, yetenek

evrim çevrim Kıvrım kıvrım

im çim Yavaş yavaş iştahsız yemek yemeyi anlatır

garman çorman Karmakarışık

karman çorman (karman şorman)
Karmakarışık

pat çat (- pat sat)

pat çat Tek tük, ara sıra

pırtık çirtik (- pırtık pırtık)

vayın çoyun İster istemez

yayın çayın Kıt kanaat, şöyle böyle

İkinci Kelimesinin Başında /d-/ Bulunduranlar

Abannaya debenneye Güçlülle

Abıl dubul (- abılabut (I) – 2)

Ağma dağma Eğri büğrü, engebeli tarla

Ağı düğü (ağu düğü) 1. Evde erzak olarak bulundurulan öteberi
2. Zehir zıkkım 3. Karın ağrısına ilaç olarak kullanılan sarı bir ot

akka dukka Bir çeşit oyun

alan dolan (- alan talan -1)

alaz daraz 1. (- alaz ataz) 2. Renkte ve dokumada alacalık, seyreklik

allak döllek Eski, paramparça elbise

araz daraz Seyrek aralıklı (dokunmuş veya örülmüş şeler hakkında)

avran davran Enine boyuna

edildüdü Geçim sıkıntısı çeken, fakir

edük düdük (I) 1.Şu ,bu 2. Küçük
2. Küçük (II) Beceriksiz

endek dōndek Dōnek, sözünde durmayan

engil dingil Düzensiz, gelişigüzel

evelem develem Konuşmak, ileri geri konuşmak

imi dimi bilmek Bir şeyin en ince noktasına kadar bilmek

uşak devşek 1. Çoluk çocuk 2. Kul, köle, küçümsenen kişiler

İkinci Kelimesinin Başında /f-/ Bulunduranlar

alak falak Yarım yamalak, karmakarışık

alan felen Açık, eski, dökülmeye yüz tutmuş

aşna fişne Dedikodusu, adı çıkmış kimse

aşna fişne olmak Dedikodusu çıkmak, adı kötüye çıkmak

sıkı fıki Candan, çok bağlı dost

İkinci Kelimesinin Başında /g-/ Bulunduranlar

abalam gabalama Tıka basa, pek çok

abidik gubidik Saçma sapan, abuk sabuk (söz için)

abuk gubuk (- abık sabık)

adagöde İnsan ve hayvan vücudunun aşırı derecede şiştiğini anlatır

adıla gödüle Çok şişmanlamış kimse

ayırt gayırt Ayrıcalık

acıgici (I) (acılı gicili) Acılı ekşili (II) Abur cubur (III) (acıgıcı 4) (IV) Vesvese, üzüntüyü mucip sebepler

acılı gicili (acı gici (I))

acırcırcı (- acır -1)

acıgici Acı tatlı her şey

badıgüdü () Gevezlik, gürültü, kaba konuşma, şamata, gürültü, patırtı

badır güdür (- badıgüdü)

badıgüdü (- badıgüdü)

betten gutten Düzensiz, özensiz, karmakarışık

burun gırın etmek Birbirine karşı küskünlüğü belli etmek

burun gırın itmek 1.Güçlük çıkarıp işten kaçmak 2. Beğenmediğini belli etmek

ebelek göbelek Saçmasapan konuşmak

ebelek gübelek Beceriksiz, herhangi bir işi sonuçlandıramayan

ebik gübük Aslı astarı olmayan

ebil gubul etmek Bozmak

efgaf Öteberi

elet geset (eletgaset) Çarçabuk, tezelden

ellem gellem etmek Şöyle ya da böyle etmek, ne yapıp yapmak, altüst etmek

eme göme yaramamak Hiçbir işe yaramamak

evgeş gevgeş (- eğrim büğrüm)

eviş geviş Çerez, kuru yemiş

harren gürren Gürültü patırtı

hırit gürüt Geçimsizlik, kavga, gürültü

ıdı gıdı Bir şeyin en ince ayrıntısı

ırım gırım Dağ, bayır, dere tepe

ıvır gıvır (I) Faydasız, saçma şeyler (II) İrili ufaklı

mırın gırın itmek (- mırın gırın etmek)

mırın gırın etmek Kararsızlık isteksizlik göstermek

şapat gapat Örtbas et, gizli tut

örsgars olmak Tüylü bir şeyin tüyleri karmakarışık olmak

İkinci Kelimesinin Başında k-Bulunduranlar

abacı kebeci Uzak yakın akraba, tanıdık, ahabap

abidik kübidik Tembellik, iş görmezlik, dalgacılık

abuk kubuk Kıymetsiz

afi kafi yutmak (afi küfü yemek) Pisboğazlık etmek, silip süpürürcesine yemek

afur küfür etmek (- afatlamak – 1)

alak katak Karmakarışık, dağınık

apış kapış etmek Kapışmak, yağma etmek

atil katil Hısım akraba, senli benli olanlar

ayın kayın Sıkı fıkı

ayın kuyun etmek Ayıplamak

baltur kültür Gürültülü bir şekilde düşmek veya herhangi bir harekette bulunmayı anlatır.

badüküdü (badıgüdü)

çaçuv kuçuv Darmadağın

ebil kabil olmak İçtiği su ayrı gitmemecesine samimi olmak

ebilkubul olmak 1. (- ebilkabil olmak) 2. Barışmak, dostça toplanmak, geçinmek

wdürküdür Dedikodu

Efcik kefcik Gereksiz, boş, işe yaramayan şeyler

Efir küfür etmek (efir nefir etmek) Kızgınlıkla ağzına geleni söylemek

Ef kaf iş yapmak Üstünkörü, baştan savma iş yapmak

ellem kallem Kandırma

eneskünes etmek Altüst etmek, dağıtmak

epek kepek (- ebelek sebelek (II))

esik kesik İnişli çıkışlı arazi

estek kerestek Boş, başı sonu olmayan, ipe sapa gelmez söz

estek köstek Öteberi

estek köstek Sözde nedenler

eşkem köşkem Kayıtsız gamsız

evelez kaldıraz Gelişigüzel, üstün körü, baştan savma

fart kirt Fazla atıp tutarak konuşmayı anlatır

ıncık kıncık Küpe bilezik vb. süs eşyası

ırım kırım (I) Naz (II) Her yan her yer

ıvırıp kıvırmak Nazlanıp aldatmaya çalışmak

irem kırım etmek Bir teklifi kabul etmemek için küçük nedenler ileri sürmek

mırın kırın etmek İleri geri konuşmak¹⁴

öskes olmak Becermek, başarmak

paldır küldür At arabalarının gidişi için

selmin kalmin Bağımsız olarak korkusuzca

selimna kalimna (-selmin kalmin)

şaval kaval Değersiz, anlamsız

¹⁴ Bkz.Hasan Eren,*Mırın kırın etmek*, Türk Dili S.56, 1988, 25-28. krş.mırın kırın etmek,mırın kırın etmek.

ürü karı olmak 1.Girişken olmak 2.Yakınlaşmak

İkinci Kelimesinin Başında /m-/ Bulunduranlar

ahşer mahşer Çok kalabalık

alak malak (alat malat)1.Belli belirsiz, hayal meyal 2. Altüst, karmakarışık

alak malak 1. Belli belirsiz 2. Gelişigüzel , düzensiz

alat malat (- Alak malak -1)

alay malay Olduğu gibi, gelişigüzel

alaz malaz 1. (- alaz ataz) 2. Renkte ve dokumada alacalık

cecci mecci Müslüman ananelerine göre dünyanın sona ereceği zaman meydana gelecek büyük bozgun ordusu

cıngıllı mıngıllı (- cıngıllı püngüllü)

cırtık mırtık (I) Kötü yazılmış (yazı hk.) (II) Yırtık pırtık

çanga manga olmak (cangıldamak) Bir toplulukta birinin dediğini öteki duyamayacak şekilde gürültülü konuşmak

çangal mangal (- çangal çungal (II)) 1.Karmakarışık 2. Eğri büğrü

çatal matal Bir çeşit çocuk oyunu

çıtı mıtı Samimiyet, içtenlik

çıtır mıtır (- çıtır pıtır (II))

çillik millik etmek Karmakarışık etmek

danksı manksı Darmadağınık

eciş meciş Cin peri cinsinden olan

eciş mecit (eççik meççik)

1.Anormal denecek kadar çirkin

2.korku nedeniyle insan yüzünün aldığı bambaşka anormal şekil

eğit meğit olmak Şaşırmak, hayrete düşmek

elacinli melacinli Benekli, karmakarışık

elceş melceş (- elacinli melacinli)

enşer menşer olmak Dağıtmak It üst etmek

erteş merteş Parça parça, yırtık sökülük

hecit mecit Biçimsiz, eciş bücüş

hele mele 1.Şöyle böyle 2.Hayal meyal

hellek mellek olmak Dağılmış, ezilmiş, karmakarışık durumda olmak

henkür menkür Boş inançları olanlarca var olduklarına inanılan cin, peri hayalet v.b. yaratıklar

hılı mılı (I) (- hılıım hılıım) (I) Abur cubur şey

hırkıç mırkıç Eski püskü (şey için)

ıngır mıngır Tam bir düşünce belirtmeyen konuşma için

ınkır mınkır etmek Söylediğinden tam bir şey anlaşılmamak, konuşması anlaşılır şekilde olmamak

ıncık muncık etmek Karıştırıp ezmek, yenmez ya da kullanılmaz duruma getirmek

ıldır mıldır Düşe kalka

kıldır mıldır Yuvarlana yuvarlana

öcüt möcüt Yadırganan, yabansı

sanda manda İriyarı, gösterişli

sette mette Arada sırada, binde bir

sıkı mıki (- sıkı fıki)

şallak mallak Çırlıçplak

şingil mingil (I) 1. Parmak şıkırdatarak oynama biçimi 2. Madensel ses yansıması

şingil mingil (II) Kadın kız kırtarak, çocuk sallanarak yürüme biçimi

şingir mingir (I) 1. (şingil mingil (I)) 2. (- şingil mingil (II))

tadak madak gelmek Paylaşılan yemek az düşmek

tara mara etmek Bozmak, dağıtmak

tart mart Düzgün olmayan, pürüzlü

tartak martak etmek (-tartaklamak)

tengel mengel Döne döne

tenger menger Paldır küldür tepetakla yuvarlanma için

tenger menger Paldır küldür (yuvarlanma için)

tıkıl mıkıl Yavaş yavaş

tıkır mıkır 1.Uyumlu ve sürekli çıkarılan ses için 2.Hafif gürültü için

tingil mingil (I) At, eşek vb.hayvanların uyumlu yürüyüşü için

tingil mingil (III) Salkım salkım (II) Kadının arkasında bir sürü çocukla dolaşması için (IV) (tingil mingil)

tini mini Ufak tefek

tort mort Kaba saba, biçimsiz

İkinci Kelimesinin Başında /n-/ Bulunduranlar

acak nacak Ufak tefek, kırık dökük ve değersiz ev eşyası

afiş nefiş Nevale, yenilip içilecek şeyler

efir nefir Karların rüzgârla karışıp savrulması için

efiş nefiş Yaş ya da kuru çeşitli yemiş

İkinci Kelimesinin Başında /p-/ Bulunduranlar

akça pakça Beyaz, temiz, güzel

alan palan 1. Yer yer, parça parça 2.Yılbaşı gecesi çocukların ev ev dolaşarak yiyecek toplama adeti

allak pullak (- alak bulak)

attah puttah Seyrek, tektük

aytak puytak Kambur, eğri büğrü

butur putur Düz olmayan, inişli yokuşlu

cingilli püngüllü (cingilli mingilli, çingilli püngüllü) Süslü püslü

çatpat (I) Ara sıra (II) Çocuk oyuncuğu, maytap

çatıpatı Birkaç defa patlayan patlangaç

çitir pıtır Çıtır pıtır

çıtpit Kopça

çirtık pırtık Parça parça, azar azar

çıtır pıtır (I) (- çıtır (V)) (II) (çıtır mıtır, çıtrık (I)) Ufak tefek (kimse hk.)

çıtpıt () Çıtıt, fermejüp

harnam parnam Paramparça

hartus partus etmek Darmadağın etmek

hırtı pırtı Bez, paçavra, parça kumaş yığını

eften püften Dayanaksız, derme çatma, yalan yanlış, asılsız

ekse pekse söylemek İleri geri can sıkacak şekilde konuşmak

erem perem () Darmadağınık,
karmakarışık

eren peren etmek Darmadağınık,
karmakarışık etmek

eren peren olmak (I) (eren teren
olmak) Darmadağınık hale
gelmek, perişan olmak (II) Çil
yavrusu gibi dağılmak

esen pesen Darmadağınık,
karmakarışık

esgi püsgü Eski kullanılmış

evenk perenk (- erem perem)

inçe pinçe olmak Paramparça
olmak

orsa porsa vurmak Savsaklamak

sangıpengi olmak (- sangırtmak)

set pet Tane tane, tek tük

şatra patra Yalan yanlış

ters pers (- ters türs)

İkinci Kelimesinin Başında /s-/ Bulunduranlar

abık sabık (----) Saçma sapan,
gelişi güzel, ileri geri, boş söz

abık sapık (- abık sabık)

abuk sabık (abık sabık)

abuk sapık (- abık sabık)

abuk sapuk (- abık sabık)

abuk subuk (- abık sabık)

aldak saldak (- aldak buldak)
(aldak buldak Aldatarak,
kandırarak)

algım salgım (- ala kuşak)

algın salgın Köy muhtarlarının
köylülerden topladığı para

allem sellem Düzensiz, başıboş
(giyiniş ve davranış hakkında)

allım sallım Boylu boslu

alli süllü Kusursuz, mükemmel

an san Ün, nam, şöhret

apak sapak Abuk sabuk

apan sapan Yalan yanlış

apıh sapıh (- abık sabık)

apık sapık Abuk sabuk, saçma

apık sapık (- abık sabık)

apık sapuk (- abık sabık)

apık supuk (- abık sabık)

apır sapır (- abık sabık)

apkın sapkın (apkın (II)) (apkın
Akılsız, serseri, delidolu) (apkın
sapkın)

aptiri saptiri Delidolu, saçma
sapan (konuşma hakkında)

apuk sapuk (- abık sabık)

apuk supuk (- abık sabık)

apur sabur (abık sabık)

apur sapur (- abık sabık)

artan sartan (- artık sartık)

artan sırtan Geriye kalan
,fazlalık

artık sartuk (- artık sartık)

artık sartık (- artan sartan - - -)
Yemekten geriye kalan artık

artık sırtık (- artık sartık)

attı sarttı Çok geldi

artuh sartuh (- artık sartık)

artuk sartuk (- artık sartık)

dadak sadak Birkaç kişi arasında paylaşılan bir yiyeceğin herkese düşen kısmı, bir parça

debel sebel Saçmasapan, delice (konuşma hakkında)

ebelek sebelek (I) Yürürken sık sık düşüp kalkan, düşe kalka yürüyen (insan ya da hayvan) (II) (epek kepek) Saçmasapan, abuk sabuk, anlamsız, ipe sapa gelmez söz ya da eylem

efür sefür Üstünkörü, alelacele, mümkün olduğu kadar

ellik süllük etmek Boş yere harcamak, ziyan etmek

elpük selpük Ufak tefek, öteberi

emsem (I) 1. Boş inan 2. Düzenlik, güvenlik (II) Sersem (III) (- em (I) -1)

emi semi Ashı, anlamı, kavramı olmayan şeyler için kullanılır

emir semir Hayal meyal, belli belirsiz görünen şeyler hakkında kullanılan bir zarf

eñir siñir (- enir)

epelek sepelek (- ebelek sebelek (I))

epleyip seplemek Kırırık dökük ve dağınık iş ya da şeyleri derli toplu hale getirmek, düzene koymak

gaba saba

ıklaya sıklaya (-ıkıl ıkıl)

ılkım sıklım Çok uzak

kıpır sapır etmek Kıvıldanıp durmak

kıpıt sapıt Amaçsız, faydasız

kırık sarık (kırık derik)

kırık sıruk (- kırık erik)

kıyın sayın Ezile büzüle, sıkılarak

ofun sofun olmak 1. Şaşırıp kalmak 2. Büyük bir üzüntü ile donup kalmak 3.Coşmuşken biren sönmek 4. Bozulmak (ofun Alingan)

pat sat (pat çat)

pat sat (patta satta) 1. Zaman zaman, ara sıra, tek tük 2.Yer yer, seyrek olarak

patta satta (- pat sat -1)

patır sotur Budaklı, kaba, işe yaramayan (ağaç için)

potur satır Pürüzlü budaklı (tahta, ağaç vb. için)

potur satır Girintili çıkıntılı, pürüzlü

pötür satır 1. Biçimsiz (nesne) 2. Pürüzlü (yüzey)

**İkinci Kelimesinin Başında /ş-/
Bulunduranlar**

alap şap Özensiz yapılan iş

alap şalap (- aladı şappak)

allım şallım Suçsuz görünmeye çalışan, suçsuz gibi davranan

efşef etmek Har vurup harman savurmak

hapşip olmak İçli dışlı, senli benli olmak

karman şorman (- karman çorman)

**İkinci Kelimesinin Başında /t-/
Bulunduranlar**

akla takla Alt üst, karışık, dağınık

afana tufana çevirmek Allak bullak etmek, alt üst etmek

afun tufun Alelacele, çarçabuk, yalan yanlış

alan talan (- alan talan -1)

alan talan (alan dolan)
1.Karmakarışık, darmadağınık, alt üst 2. Yağma

alan talan etmek ,*alen telen etmek* (alan taran etmek) 1.Alt üst etmek , dağıtmak,karmakarışık etmek 2. Yağma etmek, kapışmak

alan taram olmak (alan taran olmak) Darmadağınık, karmakarışık olmak, perişan olmak, dağılmak, ayrılmak

alan taran Karmakarışık

alan taran (- alan taran -1)

alan taran etmek (alan talan etmek - 1)

alan taran olmak(- alan taram olmak)

alan tulan (- alan talan - 2)

alan turan (- alan taran -1)

alavız talavuz Öfkeli öfkeli, hiddetli (konuşma hk.)

alen telen etmek (- alan talan etmek)

aran taran (- arak tarak)

aram taram (arak tarak)

arak tarak (aram taram, aran taran) Karmakarışık

artak tartak Karmakarışık

apak topak (- apalak (I) , -1)

apalak tombul, gürbüz , sevimli

apal topal Ağır aksak

aval tabal Hastalıktan kıvrınma, hastalığın en ağır durumu

aykın toykun (-aykırı doykura 1)

aykıra toykura (- aykırı doykuru -1)

efetufa Sigara

efintefin (efindefin)

efintefin etmek Darmadağınık etmek, altüst etmek, döküp saçmak, karmakarışık etmek

efin tefin olmak Harap olmak, bozulmak

efin tofun Çok yorgun

eftef Gereksiz, asılsız

eketoka 1. (eke (III) 2. İri yarı

elem telem etmek Boş yere dağıtmak, harcamak

elem terem olmak Darmadağın olmak

engiteng olmak (engibengi olmak)

eptil teptil Tamamıyla değişik, başka çeşit

eptil teptil olmak Çok değişmek, bambaşka bir kılığı

eren teren olmak (- eren peren olmak (I))

ezgin tezigin Bilinmedik, yabancı, kuşku veren kimse

ezgin tezigin 1.Kaçıp yolunu şaşırmış hayvan 2. Yolunu şaşırmış hayvan 3.Yolunu şaşırmış (kimse)

hayım tayım Durup dururken, birden ansızın

ıklım tıklım () Ağzına kadar dolu , çok kalabalık

illimi tillimi çıkmak Parça parça olmak, çok eskimek

ün tün Belirti, iz, im

ünü tünü Ses, bilgi, eser, iz

sav sav tav tav olmak 1. Kalabalık dağılmak 2. Yoğun iş bitmek

İkinci Kelimesinin Başında /v-/ Bulunduranlar

çili vili Fıldır fıldır dönmeyi anlatır

İkinci Kelimesinin Başında /y-/ Bulunduranlar

Anayana galmak Şaşmak, şaşırmak

Bıdır yadır Konuşa konuşa

Bütür yatır 1. Engebeli yer 2. Yüzü siğilli kimse

Efün yefün olmak Şaşırp kalmak, neye uğradığını bilmemek

Ene yana olmak Şaşırmak, şaşırp kalmak

Enit yanıt olmak (- engi bengi olmak)

Eni yeni Şaşma bildirir ünlem

Enuyanu olmak (- engi bengi olmak)

Enü yenü olmak (engi bengi olmak)

Enyan kalmak (- engi bengi olmak)

enyan olmak (- engi bengi olmak)

gevel yaval etmek Korku ya da utanma nedeniyle konuşamamak

gullan yallan itmek (- gıldırdamak (II))

hasır yesir olmak Kırılıp dökülmek, yerlere serilip darmadağınık olmak

ınır yamur etmek Sözlere ağızda geveleyerek konuşmak

ınır yanır etmek Bir teklifi kabul etmemek için gereksiz nedenler ileri sürmek

ıvıl yıvıl görüşmek İçli dışlı olmak, samimi olmak

inez yanaz Şöyle böyle

kınış yanış etmek (- kılınmak (II) -1)

kınış yavuş Ağız sulanmak için

ön yan olmak Umulmadık durumla karşılaşınca ne yapacağını bilmemek, şaşırarak

özür yazır etmek Sözde neden aramak

İkinci Kelimesinin Başında /z-/ Bulunduranlar

abaz zabaz Abuk sabuk, ipe sapa gelmez konuşma

abır zabır (- abık sabık)

abur zabur (- abık sabık)

aman zaman dinnememek Fırsat vermemek, acımamak

aman zaman vermemek Fırsat vermemek, birdenbire bastırmak

apır zıpır Gürültü, şamata

avar zavar Bahçede, tarlada ekili durumda bulunan sebze ve tahıl

avır zavır (- avur zavur -1)

avır zavır etmek (- avur zavur etmek)

avur zavur (avır zavır, avurt zavurt) 1. İvır zıvır, abur cubur, gereksiz şeyler , anlamsız sözler 2. Kuru gürültü

avur zavur etmek () Tehditli söz söylemek, ileri geri terbiyesizce konuşmak

avur zuvur etmek (- avur zavur etmek)

avurt zavurt (- avur zavur -1)

enim zakim Aşağı yukarı, hemen hemen

enim zekim Hiç acele etmeden, yavaş yavaş iş yapan

gıvır zıvır Önemsiz, değersiz, derme çatma

hıngı zıngına gelmek Son noktaya gelmek

ıngıl zıngıl Gösteriş ve davranışlarıyla töreleri umursamayan

kıldır zıldır (I) (- kıldır gücük (I)) (II) (- kıldır sızdır (II)) Bozuk düzen, düzensiz

murt zırt Önemsiz şey, önemsiz konu

Kaynaklar

- ATALAY, Besim (1986). *Divanü Lugati't –Türk Dizini "Endeks" IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 524.
- ÇAĞATAY, Saadet (1978). "Uygurcada Hendiadyoinler". *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 29-66.
- DANKOFF R. –Kelly J. (1982; 1984; 1985). *Mahmūd al-Kāštarī Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, I 1982, II 1984, III 1985. Harvard: Harvard University.
- Derleme Sözlüğü I – XII* (1962-1982). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1971). "İkileme", *Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi: 18*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 328.
- KONONOV. Türkçe gramerinin Rusça aslından Sabit Paylı'nın Türkçeye çevirdiği, Türk Dil Kurumu Kitaplığında el yazması olarak saklanan çeviri.
- MÜLLER, Hans-Georg (2004). *Redublikationen im Türkischen Morphophonologische Untersuchungen*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- SWİFT, B.Lloyd (1963). *A Reference Grammar of Modern Turkish*. Bloomington: Mouton & Co., Publishers.
- TUNA, Osman Nedim (1986). "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi". *Türk Dili Araştırmaları Belleten 1982-1983*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 163-228.
- Türkçe Sözlük I A-J* (1988). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, yeni baskı.
- YASTI, Mehmet (2007). "Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, Bahar: 132-142.